

- איפה מסתיימת ספריית בבל? שאלתי. ואיך יוצאים?

תיאטרון

מאיה בז'רנו

"רפול והים" בזירה הבינתחומית

יצירה בימתית מוסיקלית לשחקן יחיד ולמקהלה.

כתיבה ובימוי: יונתן לוי; מוסיקה: גועם ענבר; בתפקיד רפול: מנשה נוי

המחזה "רפול והים" הוא מטאפורה ייחודית וחיזיון מרהיב המשלב קולות דיבור ושירה. וככל מטאפורה טובה, הוא מקרב וממזג בין רחוקים. מצד אחד רפול - רב-אלוף רפאל איתן, חייל ומפקד, איש צבא קשוח ועתיר עיטורי הגבורה, רמטכ"ל מיתולוגי שחייליו הלכו אחריו בנאמנות עד כלות, ומולו - הים. מה לאיש הזה המאופק והמחוספס ולים האינסופי, שהוא היפוך ממש למהותו הגברית העצורה, הממושמת, המופנמת והמיוסרת?

ובכן, הים הוא אינסוף, הוא שפה ותהום רבה, מתעתעת. הים הוא נשיות ומעמקי תודעה שעולים ומהדהדים בקולותיהם של המתים, מתיו של רפול. הים הוא גם המציאות הכוללת המקיפה אותו, שמעמידה לו שאלות קיומיות כגון:

ים: אתה מוכן? באת לבוש, אתה ידע למה אתה פה?
חובה, עונה רפול.

ים: רצון, באת כי אתה רוצה.
רפול: לא

ים: רצית את זה, רצית לראות למה הזמנתי אותך, לא היית חייב לבוא.
רפול: נניח

ים: נניח גם גל גואה ועולה ונוגע לך ברגל, איך אתה מרגיש?
רפול: נעול

בהמשך נשמע שיח פתייני של הים כאשר שמציגה את איבר מינה -

ים: ניגש אגן-פות-גל נושק לפני רפול, כפול-שפתיים יוצק שיכר בלועך/
לגום המלח, בעל, תסוס ביי! בעוד סופה לופתת זרועותיך, שפתי פות חורכות, על פניך שמי-שם הים.
רפול: (מסב פניו) לכי!

ים: הבט בפות רפול ... אלפי פותות פולשות בשר-שר-לשעבר בשיה/
אתה רבוק, בלתי הפרד, עשיר, אבה... ושוב תהום אותך חופפת - כוס של גוף ימי תוקף!
רפול: חיה

הים הוא כאן התגלמות של פיתוי מסוכן כמו הסירנות שאודיסאוס המיתולוגי עמד מולן ויכול להן, העולם שמעבר. לא במקרה של רפול.

משמעות הדיאלוג הזה מסתורית ומתגרה כאחד. יש משהו שעוררייתי בכפייה על רפול הגבר איזו אינטימיות נשית מינית דרך הים. באילוץ להתודע ולחשוף את הצד האחר באישיותו, את

- הספרייה לא מסתיימת, אמר הספרן, היא מתפתחת כמו רשת. מטרתה לקשר בין כמה שיותר בני אדם. החלל שלה הוא וירטואלי, מדומה, וחלל זה הולך ומתפשט בין בני האדם.

- זה מזכיר את האינטרנט, אמרתי. באותו רגע הגענו דרך מנהרה לקיר דמוי מסך זכוכית. הספרן דחף אותי, ושנינו נמצאנו באחת מצדו השני של מחשב הספרייה, עומדים ומביטים במסך.

ואז הבנתי מהי ספריית בבל: בורחם יצר חלל וירטואלי, ללא קטגוריות, שהולך ומסתעף עוד ועוד ומקשר בין בני אדם. מטרתו היא לקשר בין יותר ויותר אנשים. החלל הזה הוא אידיאה, ברומה לאידיאות בעולם האידיאות של אפלטון: לפי אפלטון, המציאות שאנו רואים היא רק השתקפותן של אידיאות מסוימות, שאותן אין אנו רואים, אך הן המקור לכל (האידיאות מודגמות במשל המערה של אפלטון, שבו אנשים הולכים בתוך מערה מוארת, אך אנו שנמצאים מחוץ למערה, יכולים לראות רק את הצל שהן מטילות על אחד מקירותיה. צל זה, השתקפותה של האידיאה, נתפס על ידינו כמציאות).

מכאן, שאידיאת ביטול הקטגוריות שהגה ויצר בורחם בתוך "ספריית בבל" שלו, עשויה להתפשט בעולם ולהשתקף באינספור צורות. כך למשל, ייתכן שהאינטרנט מגשים במידת מה אידיאה זו: מכיוון שהוא מבטל את הקטגוריות של זמן ומקום, הוא השתקפות של אידיאת בורחם. ייתכן גם, שהוא לא היה יכול להיווצר בלעדיה, וייתכן שבעתיד ייווצרו מדיומים ותופעות שונות שיהוו השלכה והשתקפות מושלמת ומדויקת יותר של אידיאה זו.

יצאתי מהספרייה, ונכנסתי שוב לבית הקפה שנקרא "הראונה", השוכן ליד הספרייה הלאומית בבואנוס איירס. זוהי בעצם רשת נפלאה של בתי קפה בעיצוב מסוגנן. יש להם אלפחורס מצוינים. סיימתי את הקפה ויצאתי. פסעתי ברחוב וחשבתי - שאולי בעצם בורחם לא המציא את האידיאה: הרי הרעיון של מגדל בבל מופיע מוקדם מאוד בתנ"ך - האנשים מכל העולם רצו לבנות, בכוחות משותפים, ללא קטגוריות, בניין שיגיע לשמים. האל בלבל אותם (ואולי השורש "בבל" משמעו בלבל). האידיאה היתה קיימת קודם. האל "נעל" אותה. בורחם ניסה "לשחרר" אותה. ואז נזכרתי בקטע מ"ספריית בבל": בורחם מתאר בו ספרייה המורכבת מאינסוף חדרים בצורת משושים, המחברים ביניהם באמצעות פרוזדורים. ויש אינסוף קומות כאלה. הוא מכניס שם, בסוגריים ובקצרה, משפט זניח לכאורה: המיסטיקאים אומרים, שכאשר מגיעים לאקסטוזה, מתבטלים כל חדרי הספרייה, והכל הופך לחדר אחד עגול ואינסופי, שכל קירותיו כתובים באינסוף שורות. ויש האומרים שזהו האל.**

בואנוס איירס, יום שישי, 16.9.05
בית קפה "קרוסרו", שעה 19:50.

* זהו גם שמו של הסיפור-הגיג הפותח את הקובץ *גן השבילים המתפצלים* מאת בורחם, בתרגומו של יורם ברונובסקי, 1978.

** במקור "המיסטיקאים טוענים שהאקסטוזה מגלה לפנייהם לשכה עגולה עם ספר גדול ועגול ולו גב מתמשך המקיף את כל הקירות. אלא שעדותם חשודה; דבריהם סתומים. ספר מחזירי זה הוא אלוהים". מתוך: בורחם, *בדיונות* ("ספריית בבל", עמ' 72), הוצאת הספרייה החדשה, 1998 (תרגום: יורם ברונובסקי).

מנשה נוי, "רפול והים", צילום: דוד אבן

האנימה הנשית הרכה, הרגשית יותר ומאותו הים עולים ונשמעים גם הקולות של שני בניו המתים:

הבן יחנן
 ים: אבא
 רפול: יחנן
 ים: אבא, תראה אותי
 רפול: יחנן
 ים: תראה אותי אבא!
 רפול: בני
 ים: באתי לקחת את הצעצועים

 ים: איפה אני אבא?
 רפול: לא ידע
 ים: למה ?
 רפול: לא ידע...
 ים: למה אני פה?
 ...
 ים: בוא אלי... אבא ! בוא אלי!

חייו. שעוקבת אחר חייו האישיים של רפול עד למותו. קשה לי למצוא שם תואר שיוכל להכיל ולאפייץ ממש את סופו הלא שגרתי של האיש - שביום סוער מאוד צעד על מזח שובר הגלים, בנמל שהוא עצמו יזם את בנייתו, ונלקח אל המצולות בידי גל ענק. מוות בלתי שכיח, בסגנון גיבורים מיתולוגיים, אלה שאינם מתים על מיטתם, כלשון עמיחי: אני נזכרת במותו של הסופר הצרפתי סנט אנטואן אקזופרי, מחברו של "הנסיך הקטן", הטייס שנעלם באחת מטיסותיו.

אין ספק שמותו של רפול שימש השראה למחזאי יונתן לוי, שבשיחה עמי הודה בכך: מותו של רפול שופך אור על כל חייו, על אישיותו הייחודית - עמידה מתריסה ומאבק מול כוחות מול אתגרים, וחציית גבולות.

איך כותבים אדם עצום עיניים, שתקן ודברן כאחד, שנהפך אט-אט לים. הוא מתמזג עם הים, חוזר לינקותו, לעוברותו הטהורה, הילדית. לקראת סיום המחזה, רפול, במשחק מעולה של מנשה נוי, שלעתים ממש מזכיר את רפול חובש כובע, בתמונות האחרונות נשאר עירום, בתחתונים בצבע גוף, הוא שוכב מקופל ואחרי כן קם ונכנס לגלים - אנשי מקהלת הים מקיפים אותו כשאור מסנוור מאיר מעל.

עניין מיוחד הוא תלבושת הים: חברי המקהלה לובשים מחלצות של בד רחב, עתיר קפלים כמפרשים ברוח. הם פורשים זרועות ונעים במעגלים, בצבירי קבוצה, כולם לבושים בכדים מודפסים ברישומים - של מיני סימנים גיאומטריים ורקעים בצבעי ים מתחלפים, כחולים, ירוקים ואפורים יפים מאוד, בעיצוב ובתכנון של הבמאי המחזאי יונתן לוי ושל קרן נחושתן.

הים מבוצע ומגולם בידי מקהלת נשים וגברים, שלושה-עשר במספר. הם מדקלמים ושרים טקסט שירי ודיבורי רגיל, לסירוגין.

בצפייה שנייה שמעתי והתקרבתי יותר למשמעות החיזיון וליופיו הבלתי שגרתי. קהל רב מגיע להצגות, ושימח אותי שישנם אנשים שמוכנים לשמוע שירה דרמטית תובענית, לא פשוטה. זה תיאטרון אחר, מעולה, שראוי להמשיך ולפתח כאן לצד התיאטרון הרפרטוארי הרגיל. הקהל הוא חלק מההצגה ובעצם ישיבתו הלא ממוספרת האקראית הוא דומה לים - כך יש לנו ים על הבמה ובקהל כאחד. חוויית תיאטרון שלמה. ♦

נפילת המחיצות בין חיים ומתים, שבירת הגבולות בין היבשה לים, היא גם רמז להצפת התת מודע, לשיגעון ולטירוף דעת עד כמיהה למוות. שובר הגלים שעליו צעד הוא גם סמל לגבול המכריע שבין חיים, ציוויליזציה ומשמעת לחוסר גבולות ולאינסוף. סדר מול כאוס. הים מסמל גם את הקתרזיס, כור מצרף של כוח קדמוני אלוהי שהאדם חוזר אליו.

וכך רפול נפגש עם דמויות מעברו, ביניהן סבתו:

רפול: סבתא
 ים: מה?
 רפול: ספרי לי עוד על רוסיה
 ים: טוב כשבאו רחוק הצפון/ נישאות על קרני איילים/ טמנתי הישבן בשלג/
 ..
 רפול: סבתא, למה אבא שותק?
 ים: הוא עייף מאוד רפול/ וצריך שתעזור לו/ לך לנגרייה, רפול/ ותקן את שרפרפ/
 רפול: טוב, סבתא

גם דמותה של עפרה אשתו השנייה עולה ומדברת אליו מתוך הים.

רפול: עפרל'ה
 ים: מה יקר שלי?
 רפול: די עכשיו
 ים: מה קרה?

 ים: להביא לך כוס מים?
 רפול: כן
 ים: הנה רפול, תשתה כוס מים...

בהקדמה למחזה מובאים דברי אלמנתו, אשתו השנייה עפרה מאירסון, המספרת על סיטי לילה קשים שסבל מהם, על זעקות וקריאות שבר אל חייליו ורעיו שמתו.

מהות הים ברפול נחשפת בהדרגה. היסוד הכאוטי ודיכוכ העבר מגולמים בים כמכלול וכפרטים מזוהים.

קשה לתמצת חיזיון שירי יפהפה זה, שמגיע לעתים במהלכו לדיבור מקהלתי סוער ורגשי, לפעמים סתום, לפעמים פרחאי ותקשורת. והמוסיקה האקסטטית של נועם ענבר מרגשת מאוד.

זהו ביוגרפיה פיוטית מיתית של הגיבור שניצב איתן וגאה מול פגעי